

## Struktura Bonaventurovy soteriologie<sup>1</sup>

Ctirad V. Pospíšil

Každý, kdo zná dobře dílo Serafinského doktora, bude jistě souhlasit s tvrzením, že soteriologie – a zejména tematika Kristova kříže – představuje základní architektonický princip jeho teologické reflexe.<sup>2</sup> Tato tendence se projevuje naplno především v dílech druhého období Bonaventurovy tvorby, tedy po roce 1259.<sup>3</sup> Jsme ale schopni postihnout základní strukturu této tak komplexní soteriologie?<sup>4</sup> Vzhledem k tomu, jak často se náš autor k dané problematice ve svém díle vrací, musíme počítat s určitým vývojem jeho reflexe nad tajemstvím spásy, a proto předesíláme, že v tomto příspěvku se budeme zabývat především definitivní podobou bonaventurovské soteriologie, a nikoli jejími jednotlivými fázemi. Vzhledem k tomu, že danou otázkou se před námi zabývala celá řada autorů, začneme naše pojednání přehledem a stručným hodnocením jejich přínosů.

### 1. STAV OTÁZKY

První, kdo se pokusil zrekonstruovat architekturu Bonaventurovy soteriologie, byl Romano Guardini, který v díle velkého středověkého mistra identifikoval čtyři vedle sebe nezávisle existující soteriologické teorie. První z nich uvedený interpret nazve «morálně-legalistická», protože v ní hraje hlavní roli Kristovo utrpení pojímané jako zásluha, a – pod vlivem Anselmova myšlení – také jako zadostiučnění.<sup>5</sup> Druhá teorie nese označení «fyzicko-mystická», poněvadž vykoupení se podle ní odehrává již v aktu vtělení Božího Syna jako obnova celého stvoření.<sup>6</sup> Třetí teorie popisuje vykoupení jako obnovu společenství mezi Bohem a člověkem.<sup>7</sup> Konečně čtvrtá teorie, která prezentuje vykoupení lidstva jako osvobození z moci Dávla, nehraje v Bonaventurově díle téměř žádnou roli, protože sám Serafinský doktor ji nepřijímá.<sup>8</sup> Zejména poslední Guardiniho tvrzení je

<sup>1</sup>Tento příspěvek je stručnější a v některých bodech výrazně přepracovává verzi článku C. V. POSPÍŠIL, „L'Architettura della soteriologia bonaventuriana“, in: *Antonianum* 73 (1998), s. 695-712.

<sup>2</sup>Srv. např. *Sent. III*, Proem.; III, 1b-2a.

<sup>3</sup>Srv. C. V. POSPÍŠIL, „La via della salvezza nell'*Itinerarium mentis in Deum*“, in: *Antonianum* 72 (1997), s. 53-77 (70-74); M. SULEY, „La croce nella vita cristiana negli opuscoli e sermoni di S. Bonaventura“, *Autori vari, Gesù Cristo verità di Dio e ricerca dell'uomo*, Roma 1997, s. 159-219 (170. 193-201).

<sup>4</sup>Velmi skeptický je v tomto ohledu: M. SULEY, „La croce“, s. 160. Podle tohoto autora totiž neexistuje žádné skutečné schéma Bonaventurovy soteriologie.

<sup>5</sup>Srv. R. GUARDINI, *Die Lehre des heil. Bonaventura von der Erlösung. Ein Beitrag zur Geschichte und zum System der Erlösungslehre*, Düsseldorf 1921 s. 72-119.

<sup>6</sup>Srv. *Die Lehre*, s. 61, 119-158.

<sup>7</sup>Srv. *Die Lehre*, s. 158-167 (158).

<sup>8</sup>Srv. *Die Lehre*, s. 168-183 (182). Neudržitelnost zmíněné teorie prokázal již: SV. ANSELM, „Cur Deus homo“, I, 6-7; in: F. S. SCHMITT (ed.), *S. Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi Opera Omnia II*, Romae 1940, s. 38-133 (53-59).

dodnes všeobecně přijímáno, ovšem zbytek jeho rekonstrukce vzbudil poměrně ostré kritiky.<sup>9</sup>

R. Silic odmítá zejména «fyzicko-mystickou» teorii, protože Bonaventura nikdy nepojímal sjednocení lidské a božské přirozenosti Kristovy jako příčinu spásy, jež by působila nezávisle na události ukřižování. Vtělení ustanovuje Prostředníka mezi Bohem a lidmi, zatímco smíření lidstva s Bohem je důsledkem jeho lidského díla.<sup>10</sup> Silic dále podotýká, že podle Bonaventury se náš návrat k Bohu rozhodně neuskutečňuje bez toho, co vykonal ukřižovaný Prostředník. V této věci je třeba dát kritikovi Guardiniho plně zapravdu.<sup>11</sup>

A. Gerken kritizuje oba předchozí autory za to, že ve svých interpretacích příliš oddělují vtělení a velikonoční událost, což rozhodně neodpovídá bonaventurovskému způsobu myšlení. Světoznámý autor *Teologie Slova* výslovně poukazuje na takzvané «dynamické» pojetí vtělení, jež nezahrnuje pouze sjednocení božské a lidské přirozenosti, nýbrž také celý životní příběh Muže z Nazareta, vrcholící potupnou smrtí.<sup>12</sup> Gerkenova tvrzení jsou plně v souladu s typicky bonaventurovským christologicko-soteriologickým kruhovým schématem,<sup>13</sup> jež je nutno velmi dobře odlišit od kruhového paradigmatu aktu vtělení<sup>14</sup>. První z uvedených schémat zahrnuje totiž pod pojem vtělení celý Ježíšův životní osud, a tak přesně odpovídá tomu, co říká Gerken. na základě «dynamického» pojetí vtělení pak Gerken dokáže sjednotit dvě hlavní Guardiniho soteriologické teorie, tedy «fyzicko-mystickou» a «morálně-legální».<sup>15</sup> Podle Gerkeny se nová komplexní soteriologická teorie nazývá «reparativní».<sup>16</sup> Pokud se jedná o to, co říká R. Silic, Rahnerův žák podotýká, že pro tohoto autora vtělení představuje pouze předpoklad vykoupení.<sup>17</sup> Důsledek je nabíledni: Christologie je poměrně ostře oddělována od

<sup>9</sup>Je však třeba připomenout, že řada autorů většinou není dobře seznámena s pozdějšími kritikami Guardiniho pozic, a tak jeho názory přebírá. Srv. L. GIACOMETTI, *E' disceso agli inferi. Saggio tematico sulla soteriologia bonaventuriana*, Assisi 1990, s. 165-166; 147-227; 164-227; W. HÜLSBUSCH, *Elemente einer Kreuzestheologie in den Spätschriften Bonaventuras*, Düsseldorf 1968, s. 167n.; M. SULEJ, *Świętego Bonawentury teologia krzyża*, Niepokalanów 1994, s. 114.

<sup>10</sup>Srv. R. SILIC, *Christus und die Kirche. Ihr Verhältniss nach der Lehre des hl. Bonaventura*, Breslau 1938, s. 108.

<sup>11</sup>Srv. C. V. POSPÍŠIL, „La via della salvezza“, s. 53-77.

<sup>12</sup>Srv. A. GERKEN, *Theologie des Wortes. Das Verhältnis von Schöpfung und Inkarnation bei Bonaventura*, Düsseldorf 1963, s. 256, 258, 262.

<sup>13</sup>Srv. *Comm. Eccl.*, c. I, I; VI, s. 13a-b; *Comm. Jn.*, XVI, n. 42; VI, s. 465a; *Dom. v post Pascha Sermo II*, IX, s. 313b-314a.

<sup>14</sup>Srv. *Sent. I*, Proëm.; I, 2a; *Sent. III*, d. I, a. II, resp.; III, s. 20ab. Srv. C. V. POSPÍŠIL, „Crocé del Figlio come profondità e umiltà di Dio in San Bonaventura“, in: *La Sapienza della Croce IX* (1996), s. 41-51; 123-131 (41-44). Obě kruhová schémata jsou popsána rovněž v: C. V. POSPÍŠIL, „Bonaventura z Bagnoregia a jeho «Putování do Boha»“, in: SV. BONAVENTURA, *Putování myslí do Boha* (překlad, úvodní studie a poznámky C. V. POSPÍŠIL), Praha 1997, s. 9-52 (31-36).

<sup>15</sup>„Im Werk der erlösenden Inkarnation selbst muß also eine Beziehung zwischen dem physisch-mystischen und dem satisfaktorischen Aspekt aufzuzeigen sein. Es fällt in der Tat nicht schwer, diesen Verbindungspunkt zu sehen“. *Theologie des Wortes*, s. 269-270.

<sup>16</sup>Třetí kapitola knihy se nazývá: „Die Reparationstheorie“. Srv. *Theologie des Wortes*, s. 225-272.

<sup>17</sup>Srv. *Theologie des Wortes*, s. 259.

soteriologie, podobně jako v manualistice, což však neodpovídá Bonaventurovu myšlení.<sup>18</sup> Je třeba ještě dodat, že Silič vypracoval svoji interpretaci v podstatě pouze na základě materiálu obsaženého v *Komentáři k Sentencím*, a ponechal tak stranou díla, v nichž se plně odráží Bonaventurova tvůrčí zralost.

Až potud lze Gerkenovu rekonstrukci přijmout. Zmíněný autor však vidí v Bonaventurových spisech vedle «Reparationstheorie» ještě takzvanou «Kompletionstheorie»,<sup>19</sup> podle níž se spása uskutečňuje v aktu vtělení<sup>20</sup> pojímaném jako naplnění všech Božích děl.<sup>21</sup> Je tedy zřejmé, že výraz «vtělení» má nyní novou valenci, na což však Gerken naprosto neupozorňuje. Mezi oběma Gerkenem navrženými teoriemi však nelze najít jednotící body, a tak náš interpret ospravedlňuje svoji konstrukci tvrzením, že Bonaventura nechává často různé aspekty tajemství v jejich vzájemném napětí.<sup>22</sup> Na první pohled se to může sice čtenáři děl Serafinského doktora tak jevit, nicméně je velmi dobře známo, že největší žák Alexandra Haleského neúnavně usiloval o dovedení všech disonancí k souladu konsonance, protože symetrie podle něj představuje onen prostředek, který zasahuje nejen intelekt, ale jako krása i afektivní stránku člověka, a přivádí jej tak ke kontemplaci Boží moudrosti.<sup>23</sup> Interpretace, která nedokáže postihnout v Bonaventurově díle kýženou harmonii, zůstává proto přinejmenším nepřesvědčivá.

Dalším velmi závažným problémem je, že Gerken nevysvětluje, jak je třeba rozumět naplnění a zdokonalení stvoření, jež se realizuje v úkonu vtělení. Tato dokonalost se týká Ježíšova lidství, nebo se již také vztahuje na každého jednotlivého člověka? Řečeno jinak: Nachází jednotlivá lidská osoba potřebující spásu své naplnění a svou dokonalost výhradně díky úkonu vtělení? Jak ale může dojít svého naplnění a pravé dokonalosti člověk, v němž ještě nedošlo k obnově hříchem porušeného lidství, tedy k obnově stvoření? Toto znovustvoření se však nerealizuje bez velikonoční události,<sup>24</sup> jak sám Gerken říká ve své «Reparationstheorie». Navíc geometrická schémata hovoří jasně: Dokonalost symbolizovaná kruhem úkonu vtělení zahrnuje výhradně Ježíše z Nazareta. V průběhu naší četby Bonaventurova díla jsme nikde nenalezli ani zdání aplikace zmíněného schématu na někoho jiného kromě vtěleného Božího Syna. Naopak dokonalost odpovídající christologicko-soteriologickému kruhovému paradigmatu, jež

<sup>18</sup>To potvrzuje i jiný velký znalec Bonaventurova díla: „For Bonaventure, soteriology is not a tract developed separately from Christology“. Z. HAYES, *The Hidden Center. Spirituality and Speculative Christology in St Bonaventure*, New York - Ramsey - Toronto 1981, s. 157.

<sup>19</sup>Srv. *Theologie des Wortes*, s. 273-298.

<sup>20</sup>Není bez významu, že Gerken začíná prezentaci této nové teorie dlouhou citací z *Komentáře k Sentencím* (srv. *Sent. III*, d. I, a. 2, q. 1, resp.; *III*, 20), kde se výslovně hovoří o kruhu aktu vtělení. Srv. *Theologie des Wortes*, s. 273.

<sup>21</sup>„Die Kompletionstheorie schaut auf das Verbum incarnatum, insofern es die Vollendung aller Werke Gottes ist“. *Theologie des Wortes*, s. 273.

<sup>22</sup>Srv. *Theologie des Wortes*, s. 273.

<sup>23</sup>Srv. *Itin.*, c. II, n. 10; V, s. 302b; *Sent. I*, Proæm., q. II, resp.; I, s. 13ab. Srv. C. V. POSPÍŠIL, *La teologia della croce di San Bonaventura* (Pont. Ath. Antonianum, diss. ad lauream n. 344, pars dissertationis, Roma 1995), s. 90-93.

<sup>24</sup>Srv. *Sent. I*, Proæm.; I, s. 2ab.

zahrnuje celé paschální drama, se nabízí učedníkovi prostřednictvím následování galilejského Mistra.<sup>25</sup> Nakonec je třeba se tázat, jak by Gerken vysvětlil Bonaventurovo tvrzení, že Synovo utrpení nás činí dokonalými.<sup>26</sup> Serafinský doktor je opravdu velmi dalek toho, aby tvrdil, že naše spása se realizuje bez Kristova kříže, protože jinak by platilo, že Kristův kříž byl vlastně úplně zbytečný.<sup>27</sup> Bez utrpení by tedy Kristus vešel do slávy, na niž má jakožto pravý Boží Syn nárok již od počátku své lidské existence, nicméně ostatní lidé by zůstali nenávratně ve své ubohosti a nenaplněnosti.<sup>28</sup> Jestliže jsme viděli, že stvoření se dostává dokonalosti jak díky úkonu vtělení, tak díky tajemství Kristovy smrti na kříži, pak se vynořuje otázka, zda spíše než o jednotlivých soteriologických teoriích není lépe hovořit o těchže soteriologických funkcích, jež Bonaventura jednou určitým způsobem připisuje tajemství vtělení a podruhé nějakým jiným způsobem tajemství Velikonoc.

Rovněž Z. Hayes má zato, že badatel v oboru Bonaventurovy soteriologie by neměl pokračovat v rekonstrukcích hypotetických teorií,<sup>29</sup> a sám pak navrhne schéma tří základních soteriologických funkcí: očistění, osvícení a přivedení k dokonalosti, což odpovídá takzvanému trojitému hierarchickému aktu. Základem návrhu je text z pera svatého Bonaventury, v němž on sám připisuje zmíněné funkce Kristovu utrpení.<sup>30</sup> Z. Hayes však neprokazuje, že Gerkenova «Kompletionstheorie» není zcela funkční. Navíc jeho prezentace Guardiniho rekonstrukce není zcela úplná.<sup>31</sup> Hayes rovněž nepátrá po různých způsobech, jak jsou tři zmíněné funkce v Bonaventurově díle připisovány úkonu vtělení a události kříže. Z uvedených důvodů nelze, než konstatovat, že návrh Z. Hayese – přes svoji nespornou přínosnost – zůstává bohužel nekompletní. Pokud se nám podaří objasnit, jakým způsobem tři základní soteriologické funkce přísluší úkonu vtělení a hodině kříže, pak by měla definitivně padnout Gerkenova «Kompletionstheorie», a Hayesova hypotéza by tak byla nejen potvrzena, ale také podstatně doplněna.

<sup>25</sup>Srv. *Comm. Eccl.*, c. I, I; VI, s. 13b; *M. Trin.*, Q. VIII, resp., n. 7; V, s. 115. Navíc k obnově stvoření nedojde bez lidského díla vtěleného Slova, protože pro Bonaventuru platí anselmovské pravidlo: Reparaci musí provést ten, kdo zavinil poškození řádu věcí, tedy člověk. Srv. např. *Nativ. Dom. Sermo II, Op. Om. IX*, 109b; BOUGEROL, *DeDiv*, 3, 15; s. 108.

<sup>26</sup>Srv. *Dom. II post Pascha Sermo II, IX*, s. 296b; BOUGEROL, *DeDiv*, 23, 1; s. 321.

<sup>27</sup>Srv. *Sent. III*, d. XVIII, a. I, q. III, resp.; III, s. 386a.

<sup>28</sup>Srv. *Sent. III*, d. XVIII, a. II, q. II, resp. 6; III, s. 391b. Proto se nám nezdá správné tvrzení, že definitivní návrat stvoření k Bohu se uskutečňuje již v úkonu stvoření: Srv. J. A. WAYNE HELLMANN, *Ordo. Untersuchung eines Grundgedankens in der Theologie Bonaventuras*, München-Paderborn-Wien 1974, s. 34-35; L. GIACOMETTI, *E' disceso*, s. 49-50; A. GERKEN, *Theologie des Wortes*, s. 275. Je pravda, že úkon vtělení představuje korunu díla stvoření, nicméně tato kvalita se před Velikonocemi «nachází» pouze v Ježíši z Nazareta.

<sup>29</sup>Srv. Z. HAYES, *The Hidden Center*, s. 155n.

<sup>30</sup>Srv. Z. HAYES, *The Hidden Center*, s. 185. Je třeba poznamenat, že Hayes není první, kdo odhalil důležitost klíčového textu z kázání *Dom. II. post Pascha Sermo II, IX*, s. 296a-300b. Úryvek cituje a komentuje již H. SCHALÜCK, *Armut und Heil. Eine Untersuchung über den Armutsgedanken in der Theologie Bonaventuras*, München-Paderborn-Wien 1971, s. 165. Schalück se pak odvolává na J. BONNEFOY, *Une Somme Bonaventurienne de Théologie Mystique: le „De triplici via“*, Paris 1934.

<sup>31</sup>Nenajdeme ani zmínku o tom, že Guardini se zabývá teorií vysvobození lidstva z moci Dávla. Srv. *The Hidden Center*, s. 152-154.

## 2. PARALELISMUS MEZI SOTERIOLOGICKÝMI FUNKCEMI PŘIPISOVANÝMI ÚKONU VTĚLENÍ A KRISTOVU KŘÍŽI

Je všeobecně známo, že schéma trojího hierarchického úkonu – tedy očistění, osvětlení a přivedení k dokonalosti – hraje v Bonaventurově tvorbě rozhodující úlohu až od spisu *Itinerarium mentis in Deum*. Například v *Komentáři ke Sentencím* se s touto typicky dionysiovskou inspirací prakticky nesetkáme.<sup>32</sup> Paralelismus mezi soteriologickými funkcemi připisovanými Bonaventurou úkonu vtělení a hodině kříže tedy bude nabývat s největší pravděpodobností různých podob zejména v prvním období jeho tvorby. Vhodným východiskem v této situaci bude Gerkenova «Kompletionstheorie».<sup>33</sup> Pro každý bod, který v Gerkenově interpretaci charakterizuje soteriologickou úlohu úkonu vtělení, se pokusíme poukázat na místa, kde Bonaventura totéž připisuje události kříže. Pokud se nám tato operace vydaří, «Kompletionstheorie» musí definitivně padnout, a bude tak zcela jasné, že základní strukturou Bonaventurovy reflexe nad tajemstvím spásy jsou jednotlivé soteriologické funkce paralelně připisované jak úkonu vtělení, tak Kristovu kříži.

První charakteristiku pouze připomeneme. Jestliže kruhové schéma, jež v bonaventurovském systému symbolizuje dokonalost, je spojováno s úkonem vtělení,<sup>34</sup> pak totéž platí i pro celou životní cestu Nazaretského, jež kulminuje určitým způsobem v hodině kříže.<sup>35</sup>

Serafínský doktor má v oblibě dobře známé dvojsloví «první - poslední», které podle něj velmi dobře znázorňuje opět kruhové schéma, v němž se první a poslední bod obvodu nalézají na tomtéž místě.<sup>36</sup> Jestliže v úkonu vtělení se První, tedy Bůh stvořitel, stává posledním, tedy člověkem, který představuje závěrečné a vrcholné Boží dílo,<sup>37</sup> neplatí totéž určitým způsobem i pro exemplární životní cestu Ježíše Krista, jež se uzavírá ve stejném bodě, z něhož vychází?<sup>38</sup> Nestává se Kristus na kříži tím nejposlednějším a zároveň nejvyšším, prvním, pravým Králem nového věku? Neodpovídá míra

<sup>32</sup>Srv. DIONYSIOS AREOPAGITA, *De celestí hierarchia*, c.III, § 2, in: PG 3, s. 28-29; c.VII, § 3, in: PG 3, s. 55-56; c.X, § 1, in: PG, s. 3, 94.

Pokud se jedná o tuto tematiku v díle Serafínského doktora srv. J. G. BOUGEROL, „Saint Bonaventure et la hiérarchie dionysienne“, in: *Archives D'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Age* 44 (1969) s. 131-167; C. DEL ZOTTO, *La teologia dell'immagine in san Bonaventura*, Vicenza 1977, s. 118-140; A. ELSÄSSER, „Die verschiedene Stände der Kirche nach der Lehre des hl. Bonaventura“, in: *Wissenschaft und Weisheit* 31 (1968), s. 13-29; R. GUARDINI, *Systembildende Elemente in der Theologie Bonaventuras*, Leiden 1964, s. 117-120; Z. HAYES, *The Hidden Center*, s. 156-161; J. RATZINGER, *Die Geschichtstheologie des heiligen Bonaventura*, St. Ottilien 1992, s. 89-96.

<sup>33</sup>Srv. *Theologie des Wortes*, s. 273-298.

<sup>34</sup>Srv. *Sent.* III, d. I, a. II. q. I, resp.; III, s. 20.

<sup>35</sup>Srv. *Comm. Eccl.*, c. I, I; VI, s. 13ab.

<sup>36</sup>Srv. *Theologie des Wortes*, s. 275-281.

<sup>37</sup>Srv. *Nativitas Dom. Sermo* II, IX, s. 109b-110a; BOUGEROL, *De Div.* 3, 16; s. 108-109. Srv. *Theologie des Wortes*, s. 275.

<sup>38</sup>Srv. *Sent.* I, Proöm.; s. 2ab. Vždyť jak kruh úkonu vtělení, tak christologicko-soteriologický kruh jsou přirovnány k vodě řeky, která se vrací ke svému výchozímu bodu.

výsosti slávy propastné hlubině potupy na kříži?<sup>39</sup> Nedosahuje Kristus plnosti slávy právě úděsností svého ponížení?<sup>40</sup>

Svatý Bonaventura nazírá znamení Boží moudrosti rovněž v číslech, jež pro něj představují pravidla všeobecného řádu, harmonie a krásy. Poněvadž Bůh stvořil svět v šesti dnech, zmíněné číslo se stává pro Serafinského doktora symbolem naplnění a obnovy díla stvoření.<sup>41</sup> Gerken podtrhuje úzkou vazbu mezi symbolikou čísla šest a úkonem vtělení, díky němuž se uskutečňuje obnova člověka a celého světa.<sup>42</sup> Nicméně tento autor již nepřipomíná, že Bonaventura vidí číslo šest a všechno, co je s ním spojeno, rovněž v události kříže. Podle našeho mistra totiž Kristus umírá v šesté epoše světových dějin, šestého dne v týdnu, o šesté hodině.<sup>43</sup> Číslo šest poznamenává jak Kristovo početí a narození, tak jeho smrt na kříži.<sup>44</sup> Lze tedy uzavřít, že největší žák Alexandra Haleského připisuje obnovu stvoření i jeho přivedení k dokonalosti jak úkonu vtělení, tak kříži.<sup>45</sup>

Další typický symbolicko-estetický prvek Bonaventurova myšlení, kterému Gerken věnuje nemalou pozornost, je slovo «medium». Rahnerův žák podtrhuje, že vtělené Slovo se nachází právě uprostřed mezi «egressus» a «regressus», a tak je příčinou našeho návratu k Bohu.<sup>46</sup> Rovněž v tomto případě však musíme připomenout centrální pozici kříže v christologicko-soteriologickém kruhovém schématu.<sup>47</sup> Můžeme tedy konstatovat, že Bonaventurovu christocentrismu plně odpovídá také staurocentrismus.<sup>48</sup> Vždyť «prostřední pozice» přísluší Božímu Synu v Trojici, při díle stvoření i při naplňování našeho vykoupení na kříži.<sup>49</sup>

Téma paralelismu mezi Božím dílem úkonu vtělení a boholidským dílem vtěleného Slova, jež se naplňuje na kříži, je tedy velmi bohaté, jak to kupříkladu dokládá mariologie

<sup>39</sup>Srv. *Sent. I*, Proem.; I, s. 3b. Srv. C. V. POSPÍŠIL, „Croce del Figlio come profundit...“, s. 49-51.

<sup>40</sup>Srv. *Epiphania Sermo I*, IX, s. 148a; BOUGEROL, *De Div*, 10, 10; s. 190-191.

<sup>41</sup>Srv. *Apol. paup.*, c. III, n. 8; VIII, s. 246b. Cf. J. RATZINGER, *Die Geschichtstheologie*, 148 pozn. 39.

<sup>42</sup>„Sexta aetas, in qua natus est Christus in hominis effigie, qui est vere imago Dei, respondet sextae diei, in qua formatus est homo primus“. *Brevil.*, Prol., § 2; V, 204a. - („Šestý den, v němž se zrodil Kristus v podobě člověka, a On je pravým Božím obrazem, odpovídá šestému dni, v němž byl stvořen první člověk.“ Srv. *Theologie des Wortes*, s. 283. Srv. *Brevil.*, p. IV, c. IV; V, 244b-245a. - Srv. *Theologia des Wortes*, 282. Srv. *Itin.*, VI, 7; V, s. 312a. - Srv. *Theologie des Wortes*, s. 291.

<sup>43</sup>„In hac sexta hora et sexta aetate et sexta feria crucifixus est Iesus pro homine, qui fuit sexta die formatus“. *Comm. Lc.*, c. XXIII, n. 54, v. 44-45; VII, s. 581a. („O této šesté hodině, v šesté epoše dějin, šestého dne v týdnu byl ukřižován Ježíš pro člověka, který byl stvořen šestého dne.“)

<sup>44</sup>„...; et in sexta aetate Christus natus est, sexta die crucifixus, sexto mense conceptus post conceptionem Ioannis. Sapientia ergo sexta aetate incarnata est“. *Hex.*, col. XV, n. 17; V, s. 400b. („...; Kristus se narodil v šesté epoše dějin, šestého dne byl ukřižován, šest měsíců po Janově početí byl počat. Moudrost se tedy vtělila v šesté epoše dějin.“)

<sup>45</sup>Srv. *Comm. Lc.*, c. XXIII, n. 66, v. 54; VII, s. 585a.

<sup>46</sup>Srv. *Red. art.*, 23; V, 325a - srv. *Theologia des Wortes*, s. 279.

<sup>47</sup>Srv. *De S. Andrea Apostolo - Coll.*, IX, 469b; BOUGEROL, *De Div*, 34, 8; 453. Srv. *Itin.*, VII; IX, s. 312a-313b. Srv. C. V. POSPÍŠIL, „La via della salvezza“, s. 66-67.

<sup>48</sup>Srv. např. M. SULEJ, *Świętego Bonawentury teologia krzyża*, s. 125.

<sup>49</sup>Srv. např. *Dominica tertia adventus Sermo I*, I; IX, s. 57a-57b; BOUGEROL, *SerDom*, 4, 3; s. 157-158.

našeho mistra. Pokud platí, že Matka Boží dokonává pod křížem svůj porod,<sup>50</sup> pak musí platit, že Syn v témže okamžiku určitým způsobem naplňuje svoje stávání se člověkem. Celé dílo věčné Moudrosti nachází tedy v kříži opravdu nepřekonatelné vyvrcholení.<sup>51</sup>

Gerken konečně podtrhuje skutečnost, že Kristus jako nejvyšší hlava církve působí její očištění, osvětlení a přivádí ji k dokonalosti.<sup>52</sup> Totéž však Bonaventura říká o tajemství utrpení Božího Syna:

„V souladu s tímto trojím v nás Kristovo utrpení působí trojí hierarchický účinek - vždyť Pán je základem svrchovanosti církve -, totiž očištění, osvětlení a zdokonalení. Kristovo utrpení nakolik vykupuje, očišťuje; nakolik je příkladem směřování, osvětluje; nakolik přivádí k cíli, zdokonaluje a naplňuje.“<sup>53</sup>

Paralelismus mezi soteriologickými funkcemi připisovanými úkonu vtělení a Kristovu kříži je mnohem bohatší než očištění, osvětlení a přivedení k dokonalosti. Jedná se tedy o rozhodující charakteristiku celé Bonaventurovy soteriologie, která inervuje jeho spisy jak před rokem 1259, tak později. Nicméně Serafinský doktor dochází k definitivnímu vyjádření tohoto paralelismu, které dokáže harmonizovat veškerý soteriologický materiál, až ve druhém období své tvorby.<sup>54</sup>

Trojnásobný hierarchický úkon je velmi vhodný k tomu, aby obsáhl všechny hlavní linie Bonaventurovy reflexe nad tajemstvím spásy.<sup>55</sup> Uvážíme-li, že Kristovo utrpení působí očištění srdce učedníka v tom smyslu, v jakém představuje cenu jeho vykoupení, pak tato tematika velice dobře odpovídá tomu, co obsahuje třetí kniha *Komentáře k Sentencím*.<sup>56</sup> Iluminativní funkce Kristova kříže se objevuje již na počátku Bonaventurovy tvorby v *Komentáři k Lukášovu evangeliu*,<sup>57</sup> a tak představuje konstantu, která výrazně poznamenává nejen jeho soteriologii, ale také jeho epistemologii, takže celé dílo Serafinského doktora lze plným právem označit jako skutečnou teologii kříže. S tím souvisí další velice důležitá specifika, která má v díle našeho mistra velký strukturální význam, totiž schéma kříže (*crux intelligibilis*).<sup>58</sup> Zdokonalující funkce kříže se objeví velice zřetelně v *Itinerarium mentis in Deum* a rovněž v následujících spisech našeho mistra.<sup>59</sup> v pozadí této inspirace stojí bezpochyby Bonaventurovo setkání s tajemstvím

<sup>50</sup>Srv. *De donis*, col. VI; n. 18; V, s. 487a.

<sup>51</sup>Srv. *Hex.*, coll. XX, n. 5; V, s. 426a.

<sup>52</sup>Srv. *Itin.*, IV, 5; V, 307b. Srv. *Theologie des Wortes*, s. 293-298.

<sup>53</sup>„Et secundum haec tria passio Christi habet in nobis triplicem effectum hierarchicum, cum sit Dominus hierarchiae Ecclesiae fundamentum, scilicet effectum purgandi, illuminandi et perficiendi. Passio namque Christi in quantum est passio redemptionis purgat; in quantum est exemplum directionis illuminat; in quantum est vestigium deductionis perficit et consummat.“ *Dominica secunda post Pascha Ser.II.*, BOUGEROL, *DeDiv*, 23,1; s. 321. Srv. *Op. Om.*, IX, s. 296b.

<sup>54</sup>Srv. C. V. POSPÍŠIL, „La via della salvezza“, s. 71-74.

<sup>55</sup>Pro úplnost připomínáme, že Bonaventura připisuje očištění, osvětlení a zdokonalení učedníka rovněž působení Ducha svatého. Srv. *Hex.*, coll. III, n. 19; V, 346b; *Comm. Eccl.*, c. I, I; VI, s. 13b.

<sup>56</sup>Srv. *Sent.III*, d. XVI - d. XXII; III, s. 343-466.

<sup>57</sup>Srv. *Comm. Lc.*, c. XIV, n. 55, v. 27; VII, s. 376b; c. XXIII, n. 40, v. 33; VII, s. 576b.

<sup>58</sup>Srv. např. *Brevil.*, Prol.; V, s. 201-208; *Sent.I*, Proam., q. III; I, 13. Srv. C. V. POSPÍŠIL, *La teologia della croce* (pars dissertationis), s. 74-93.

<sup>59</sup>Srv. C. V. POSPÍŠIL, „La via della salvezza“, s. 66-74.

stigmat svatého Františka z Assisi. Vždyť jestliže vrchol Poverellova duchovního života stojí tak silně pod znamením kříže, pak tajemství Kristova utrpení nelze omezovat pouze na problematiku překonání hříchu.

Pokud hodnotíme definitivní podobu tří soteriologických funkcí, je patrné, že Bonaventura ve svých úvahách o kříži vychází důsledně z antropologie, a zejména ze stádií duchovního života. Tento přístup je inspirativní i dnes a nabízí se jako vhodný prostředek k dosažení organičtějšího propojení mezi objektivním a subjektivním pólem soteriologie, ba dokonce i mezi objektivní soteriologickou problematikou a spiritualitou. Dominující spasitelský význam kříže tedy jednoznačně závisí na zralosti učedníka, pro něhož se pak tato událost dějin spásy stává buď převážně očištěním, jasnem osvícení, či žářem dokonale sjednocující lásky.<sup>60</sup>

Rekonstruovat bohatý soteriologický materiál obsažený v díle velkého představitele vrcholné scholastiky podle jednotlivých teorií není správná cesta. Gerkenova «Kompletionstheorie» nemá opodstatnění, protože rozhodně nestojí nezávisle vedle reparativní teorie. Základní strukturální rys Bonaventurovy reflexe nad tajemstvím spásy spočívá v různých soteriologických funkcích, které jsou paralelně připisovány jak úkonu vtělení, tak události ukřížování.

### 3. SOTERIOLOGICKÁ HODNOTA ÚKONU VTĚLENÍ A KŘÍŽE

Jestliže Serafínský doktor připisuje úkonu vtělení a Kristovu ukřížování tytéž soteriologické funkce, musel nevyhnutelně stát před problémem, jak rozlišit působení jedné i druhé dějinné události při uskutečňování spásy učedníka. Pokud chceme odhalit zmíněné modality, měli bychom si nejprve uvědomit, že celá Bonaventurova christologie a soteriologie nacházejí svoje vyústění v proniknutí lidského srdce Slovem.

„To je tedy Davidův klíč, který dává poznat inspirované Slovo. Jedná se o to Slovo, které spočívá jako nestvořené v Otcově lůně, které je vtělené v lůně Panny a které je inspirováno ve tvém srdci skrze víru; ...“<sup>61</sup>

Slovo se tedy vyskytuje ve třech rozdílných «polohách»: v Bohu je to nestvořené Slovo, v Mariině lůně se jedná o vtělené Slovo a Slovo přebývající v mysli učedníka je označováno jako inspirované. Prostřednictvím Slova se tedy Bůh sdílí člověku, a když je obsah stvořené mysli díky inspirovanému Slovu podobný tomu, co «naplňuje» Otcovo srdce, člověk se stává «deiformis» a dochází zbožštění. Bonaventura tak dokáže jedinečným způsobem propojit christologii, soteriologii, antropologii a spiritualitu. Trojí podoba téhož Slova navíc přesně odpovídá trojí existenci věcí, tedy v nestvořené mysli, v materii a ve stvořené mysli. Uvědomíme-li si, že každý tvor o Bohu vypovídá, protože

<sup>60</sup> „Qui quidem ignis Deus est, et huius caminus est in Ierusalem, et Christus hunc accendit in fervore suae ardentissimae passionis, ...“ *Itin.*, VII, 6; V, s. 313b. („Tím ohněm je Bůh, jeho výheň je v Jeruzalémě, Kristus ho rozněcuje žářem svého horoucího utrpení ...“)

<sup>61</sup> „Haec est ergo clavis David, quae docet Verbum inspiratum; illud Verbum, quod est in sinu Patris increatum, incarnatum in utero Virginis, inspiratum in corde tuo per fidem; ...“ *Hex.*, coll. III, n. 32; V, s. 348b. *Srv. Dom. IV Adventus Sermo III*, BOUGEROL, *DeTem*, 60, 3; s. 111; *Op. Om. IX*, s. 77a-b. *Srv. Dom. II post Pascha Sermo I*, BOUGEROL, *SerDom*, 23, 4; s. 298; *Op. Om. IX*, s. 294b.

je určitým druhem «kopie» Slova,<sup>62</sup> pak by mělo být zcela zřejmé, že expresivně zjevitelská «kapacita» bude odlišná v případě stopy, obrazu a podoby. Stupňům bytí bude odpovídat určitá hierarchie schopností zjevovat Boha, na jejímž vrcholu stojí, pochopitelně, vtělené Slovo. Bonaventura však tento údaj ještě poněkud upřesní.

„Hle tedy, jak se v kříži vše stává zřejmým. Vše totiž lze dovést k těmto sedmi skutečnostem. Proto je kříž klíčem, branou, cestou a jasnou pravdou, kdo jej nese a následuje podle toho, co bylo řečeno, *nekráčí v temnotách, ale bude mít světlo života* (J 8,12).“<sup>63</sup>

Celý tento paragraf «O sedmi stupních, jimiž se dochází k jasné pravdě» ze slavného spisu o *trojí cestě*, se uzavírá citací J 8,12. ve čtvrtém evangeliu je světlem prostě Kristus, v našem úryvku je však zdrojem světla kříž, protože se v něm odhalují všechna tajemství Boha i člověka. Podle Bonaventury je tedy vrcholem zjevení, přesně řečeno, ukřížované Slovo.<sup>64</sup> Maximální «expresivita» Slova, jež od věčnosti vyjadřuje Otce, sebe, Ducha svatého a všechno ostatní,<sup>65</sup> se v Ježíšově životě nepřekonatelně realizuje právě v hodině kříže. Kniha Boží moudrosti, napsaná věčně v Bohu a díky vtělení také ve stvořeném světě, se definitivně otevírá až na kříži.<sup>66</sup> To ale znamená, že kříž je pravým «klíčem» ke všem tajemstvím Boha i člověka. Znovu se potvrzuje, že v případě našeho mistra představuje Kristův kříž základní architektonický i hermeneutický princip jeho myšlení. Vzhledem k tomu, že cílem Božího sebedarování je přítomnost Slova v lidské mysli, pak zjevitelský primát kříže nám potvrzuje, že Slovo vstupuje do lidské mysli především prostřednictvím svého utrpení. Vždyť pečet', jejímž prostřednictvím živý Bůh «vtiskuje do člověka» svůj Obraz, je Ukřížovaný.<sup>67</sup>

Pro náš účel je však velmi důležité uvědomit si, že proces vtisknutí obrazu Ukřížovaného se odehrává ve dvou etapách. Na počátku Františkova obrácení se naplňuje tajuplné setkání mezi ním a Ukřížovaným. Bonaventura v dané souvislosti hovoří zcela

<sup>62</sup> „Verbum divinum est omnis creatura, quia Deum loquitur; hoc verbum percipit oculus“. *Comm. Eccl.*, c.I, v.I, 8, quest., resp.; VI, 16b. („Každý tvor je Božím slovem, poněvadž o Bohu vypovídá. Toto slovo vnímáme zrakem.“) Srv. *Coll. Jn.*, c. VIII, col. XXXVI, annot. 35, 1; VI, s. 577a.

<sup>63</sup> „Ecce igitur, quomodo omnia in cruce manifestantur. Omnia enim ad haec septem reducuntur. Unde ipsa crux est clavis, porta, via et splendor veritatis, quam qui tollit et sequitur iuxta modum praesignatum non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitae.“ *Tripl. via*, c. III, § III, n. 5; VIII, s. 14a.

<sup>64</sup> Výraz «Verbum crucifixum» se objevuje v: *De donis*, coll. I, n. 5; V, s. 458a. Srv. C. DEL ZOTTO, *La teologia dell'immagine in San Bonaventura*, Vicenza 1977, s. 174. Srv. A. POMPEI, *Bonaventura da Bagnoregio*, Roma 1993, s. 185-187. Srv. J. F. BARTOS, *Gesù Cristo rivelazione di Dio nel pensiero di S. Bonaventura*, Roma 1990, s. 119.

<sup>65</sup> Srv. *Hex.*, coll. IX, 2; V, s. 372b-373b.

<sup>66</sup> „Liber sapientiae est Christus qui scriptus est intus apud Patrem, scriptus est foris quando carnem assumpsit. Iste liber non est apertus nisi in cruce.“ *Feria sexta in Parascevere Sermo II*, BOUGEROL, *DeDiv*, 20, 4; s. 296; *Op. Om. IX*, s. 263b. („Knihou moudrosti je Kristus, který je napsán uvnitř u Otce a který je napsán vně, když na sebe vzal tělo. Tato kniha se neotevírá jinde než na kříži.“)

<sup>67</sup> Srv. *Leg. min.*, c. VI, II; *Analecta Franciscana X*, s. 673. „La croce, la nuova edizione dell'immagine, che attende di sigillare l'uomo“. C. DEL ZOTTO, *La teologia dell'immagine*, s. 171.

jasně o prvním stádiu stigmatizace, protože Františkovo srdce – jeho mysl<sup>68</sup> – od toho okamžiku nese Kristovy rány.<sup>69</sup> Tatáž stigmatizace srdce však představuje zároveň ideál kontemplativního života, a proto se týká nejen Františka.<sup>70</sup> Je tedy zřejmé, že Slovo se vtiskuje do lidského srdce ve své ukřižované podobě, a právě tak se stává inspirovaným Slovem.<sup>71</sup> Událost z hory Alverny, při níž tělesná a viditelná stigmata smyslově zviditelní to, co bylo nejprve v srdci,<sup>72</sup> se však týkají pouze Františka. Z tohoto důvodu pak Bonaventura tvrdí, že zjevení Serafa v podobě Ukřižovaného, bylo nejen zvenku «vtiskující», ale zároveň také «vyjadřující»<sup>73</sup> to, co bylo již dříve zcela reálně počato ve Františkově srdci. Relace mezi objektem a subjektem je v Bonaventurově myšlení velmi bohatým tématem, jež by si jistě zasluhovalo hlubšího zpracování, které však přesahuje možnosti tohoto příspěvku.

Nyní je vhodné upozornit, že v popisu Kristova utrpení se setkáváme s originálním procesem «stigmatizace», který se pak ve Františkově případě pouze opakuje.

„Velice totiž trpěl a velmi mnoho s námi spolutrpl. Obě bolesti postihovaly jak jeho smyslovou, tak rozumovou stránku. Bolest tělesného utrpení postihovala duši předně skrze smyslovost a pak skrze ostatní schopnosti. Bolest soucítění však byla nejdříve v rozumu a z něho přetékala na smyslovou stránku.“<sup>74</sup>

Tělesné rány Kristovy jsou tedy nejen způsobeny – «vtištěny» – zvenku hříšným člověkem, ale zároveň vyjadřují tajuplnou předchozí vnitřní bolest soucítění s hříšníkem. A toto «zranění srdce» předchází viditelným, tělesným ranám ukřižování. Rovněž bolest Ukřižovaného byla tedy také «vyjadřující», zjevující. Spolu s Balthasarem smíme tušit, že nejhlubší pramen tohoto soucítění lásky nevyvěrá pouze z Kristova lidského nitra, ale ze srdce samého Boha,<sup>75</sup> jež se v kříži vtěleného Syna zjevuje a definitivně otevírá. Teprve

<sup>68</sup>Je třeba připomenout, že Bonaventura užívá slova «srdce» a «mysl» často jako synonyma. Srv. *Itin.*, I, 1; V, s. 296b-297a.

<sup>69</sup>Srv. *Leg. min.*, c.I, lect. IV; *Analecta Franciscana X* (cura PP. Collegii S. Bonaventurae, Quaracchi - Florentia 1941), s. 656.

<sup>70</sup>„...; sed pone Iesum Christum crucifixum sicut signaculum super cor tuum (Ct 8,6), ut, sicut sigillum in cera molli, sic Iesum Sponsum tuum imprimas cordi tuo ...“. *De perf.*, VI, 11; VIII, s. 123b. („...; polož však ukřižovaného Ježíše Krista jako pečeť na své srdce (Pís 8,6), abys vtiskla do svého srdce Ženicha Ježíše stejně, jako se vtiskuje pečeť do rozměklého vosku ...“). Srv. *Dom. III post Pascha Sermo I*, BOUGEROL, *SerDom*, 24, 8; s. 306-307; *Op. Om. IX*, s. 307b. Srv. *Vit. myst.*, c. XXIV, n. 3; VIII, s. 188b-189a. Srv. *Solil.*, Prol., n. 2; VIII, 29a; *Feria sexta in Parascevere Sermo II*, BOUGEROL, *DeDiv.*, 20, 5; s. 302; *Op. Om. IX*, s. 265b.

<sup>71</sup>Srv. H. URS VON BALTHASAR, „Bonaventura“, *Herrlichkeit - Eine theologische Ästhetik II - Klerikale Stile*, Einsiedeln, s. 267-361 (285).

<sup>72</sup>Srv. *Leg. min.*, c. VI, lect. II; *Analecta Franciscana X*, s. 672-673.

<sup>73</sup>Srv. *Hex.*, coll. XXII, n. 23; V, s. 441a.

<sup>74</sup>„Multum enim in se doluit, et multum nobis condoluit; et uterque istorum dolorum et in sensualitate fuit et in ratione, sed ordine permutato. Nam dolor passionis et carnis primo attingebat animam secundum sensualitatem, et deinde secundum alias vires. Dolor vero compassionis primo erat in ratione, et ex ratione redundabat in sensualitatem.“ *Sent. III*, d. XVI, a. II, q. III; resp.; III, s. 358b.

<sup>75</sup>Srv. H. U. VON BALTHASAR, „Bonaventura“, s. 267-361 (356).

dokonale vyjádřený Obraz Boha, dokonale vyřčené Slovo se může reálně vtiskovat do lidských srdcí.

Nyní jsme schopni zrekonstruovat postup, jakým Bůh v dějinách spásy člověku komunikuje své věčné Slovo. Nejprve Hospodin při úkonu vtělení jakoby vtiskne svůj dokonalý Obraz – osobu Slova – do individuální lidské přirozenosti Ježíše z Nazareta. Proto také všechna dokonalost a veškerá plnost milosti se v úkonu vtělení dotýká přímo pouze této individuální lidské přirozenosti, ale ještě aktuálně nepůsobí v ostatních lidech, kteří potřebují být zachráněni a zbožštěni. Jedná se tedy o čistou milost a o naprosto nezasloužený Boží dar lidstvu. Realizace spásy ostatních lidí vyžaduje od Prostředníka mezi Bohem a lidmi, aby tento nesmírný dar svým působením a utrpením tělesně vyjádřil, zjevil, a tak sdělil. Slovo korunuje toto své dílo právě na kříži.<sup>76</sup> Spása je tak dokonalým Božím darem, naprostou milostí, tento dar však nedochází svého určení jinou cestou, než skrze Ukřižovaného. Proto také kategorii zásluhy není nutno chápat jako vzestupnou soteriologickou mediaci, na niž by pak Hospodin odpovídal udílením milosti učedníkům, nýbrž spíše jako sestupnou mediaci zprostředkování milosti.

Lze tedy říci, že všechny jednotlivé soteriologické funkce se v Bonaventurově díle připisují úkonu vtělení na způsob daru milosti ze strany Boží a události kříže jako prostředku, který tuto milost člověku nepřekonatelným způsobem zprostředkuje coby dokonalé svátostné znamení. Úkon vtělení proto očišťuje, osvěcuje a přivádí k dokonalosti každého učedníka na způsob daru milosti. Ta se však stává v učedníkovi účinnou jedine díky Ukřižovanému, jenž je onou «pečetí», kterou Hospodin třímá ve své «dlani», když se vtiskuje do našeho nitra. Řeceno jinak: v úkonu vtělení Bůh daruje lidstvu jak lék proti moru hříchu, tak sebe sama jako nejvyšší myslitelný dar. Tento olej lásky, olej Ducha svatého, je vylit do našich ran a proniká naše srdce jedine díky Ukřižovanému<sup>77</sup> a dobrovolnému sjednocení učedníka s ním. Bonaventura tak dokáže harmonizovat soteriologickou valenci úkonu vtělení a události kříže, a navíc dokonale skloubit zjevitelskou a spasitelskou úlohu Ježíše z Nazareta.

<sup>76</sup> „...; sed tamen nulli peccatori datur gratia nisi merito satisfactionis et passionis Christi“. *Sent.* III, d. XX, a. un., q. IV, resp. 4; III, s. 426b. („...; žádný hříšník však neobdrží milost jinak, než díky zásluze zadositučnění a utrpení Krista.“) Srv. *Sent.* III, d. XVII, a. II, q. III, resp. 6; III, s. 393b.

<sup>77</sup> Srv. *Dom. XVI post Pent. Sermo I*, BOUGEROL, *SerDom*, 43,1; s. 426; *Op. Om. IX*, s. 415a. Srv. *Dom. XII p. Pent. Sermo I*, BOUGEROL, *SerDom*, 39, 10-13, s. 404; *Op. Om. IX*, s. 401a.